

УДК 347.956+347.94

Д. Ю. Цихоня

аспірант

Національний університет «Одеська юридична академія»,

кафедра цивільного процесу

вул. С. Варламова, 9, Одеса, 65009, Україна

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню особливостей оскарження в апеляційному порядку ухвал суду першої інстанції. Основну увагу зосереджено на проблематиці обмеження права апеляційного оскарження у частині оскарження судових ухвал.

Ключові слова: апеляційне провадження, право апеляційного оскарження, обмеження права апеляційного оскарження, ухвали суду першої інстанції.

Права і свободи людини і громадянина, відповідно до ч. 1 ст. 55 Конституції України, захищаються судом. А саме, кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку. Суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод [1]. Конституційне право на судовий захист належить до невідчужуваних та непорушних прав людини та громадянина.

Кожній зацікавленій особі реалізувати право на звернення за судовим захистом, надане Конституцією України, як слушно відзначає С. П. Штелик, дозволяють широкі й реальні процесуальні права учасників правовідносин, надійні гарантії їх реалізації, доступність і простота судочинства, мінімізація судових інстанцій [2, с. 167]. Будь-яка сучасна судова система світу є ефективною та дієвою виключно за умови наявності розвинутого інституту перевірки судових рішень, який вважається однією з важливих засад у сфері правосуддя та гарантує забезпечення законності й правопорядку в державі [3, с. 137]. Частиною 1 ст. 7 Закону України «Про судoustрій і статус суддів» проголошено право кожного на захист його прав, свобод та законних інтересів незалежним і безстороннім судом, утвореним відповідно до закону. Для забезпечення справедливого та неупередженого розгляду справ у розумні строки, встановлені законом, в Україні діють суди першої, апеляційної, касаційної інстанції і Верховний Суд України.

Реалізацією права особи на судовий захист є можливість оскарження судових рішень у судах апеляційної інстанції. Право на апеляційне оскарження у цивільному судочинстві є одним із елементів права на судовий захист. Забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом, згідно з п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України, є однією із основних засад судочинства. У свою чергу, перегляд

судових рішень в апеляційному порядку, що знаходить свій вияв у здійсненні перевірки судових рішень місцевих судів, гарантує відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів людини і громадянина.

Процесуальні питання апеляційного оскарження судових рішень є предметом активних досліджень у науці цивільного процесуального права таких вчених як: С. С. Бичкова, М. М. Бородин, П. О. Гвоздик, Л. Є. Гузь, К. В. Гусаров, О. В. Дем'янова, В. В. Комаров, В. А. Кройтор, Д. Д. Луспенник, О. М. Трач, Є. А. Чернушенко, П. І. Шевчук та ін. Законодавчі новели, що суттєво змінили апеляційний перегляд судових рішень, обумовили доцільність їх наукового осмислення та подальшого дослідження інституту апеляційного оскарження. Особливий науково-практичний інтерес, на сьогодні, мають питання, пов'язані з обмеженням права апеляційного оскарження судових рішень у частині оскарження окремо від рішення суду ухвал суду першої інстанції.

Відповідно, метою даної статті є дослідження та аналіз проблематики обмеження права апеляційного оскарження судових рішень, а саме оскарження судових ухвал.

На законодавчому рівні об'єкти апеляційного оскарження визначені у ст. 292 ЦПК України, відповідно до ч. 1 якої сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково.

Коло рішень суду першої інстанції як об'єктів апеляційного оскарження цивільним процесуальним законодавством не обмежено. Досліджуючи можливість апеляційного оскарження лише певних категорій рішень суду першої інстанції, з урахуванням досвіду європейських країн, В. А. Кройтор відзначає, що «...з одного боку, такий підхід сприятиме розвантаженню апеляційних судів, реалізації принципу оперативності і процесуальної економії. З іншого — зменшить шанси на належний судовий захист, оскільки відсутність можливості перевірити законність та обґрунтованість судового рішення збільшує ризик його невідповідності встановленим вимогам» [4, с. 202]. У результаті чого вчений дійшов правильного висновку, що встановлення певних виключень із права на апеляційне оскарження рішень суду першої інстанції обмежить право особи на належний судовий захист.

Науково-практичний інтерес має проблема апеляційного оскарження окремо від рішення суду ухвал суду першої інстанції, оскільки на відміну від рішень суду як об'єкту апеляційного оскарження, для оскарження ухвал законодавцем встановлені певні обмеження. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 292 ЦПК України ухвала суду першої інстанції оскаржується в апеляційному порядку окремо від рішення суду у випадках, передбачених ст. 293 ЦПК України. Системний аналіз положень ч. 1 зазначеної норми надає змогу дійти висновку щодо вичерпності переліку ухвал суду першої інстанції як об'єкта апеляційного обмеження. Відповідно, сутність законодавчого обмеження права на апеляційне оскарження знаходить свій вияв в обмеженнях, встановлених для ухвал, з яких в апеляційному порядку можуть бути оскаржені лише ті, що визначені у ч. 1 ст. 293 ЦПК України.

У разі подання апеляційної скарги на ухвалу, що не підлягає оскарженню окремо від рішення суду, відповідно до ч. 2 ст. 293 ЦПК України, суд першої інстанції повертає її заявнику, про що постановляє ухвалу, яка не підлягає оскарженню. Заперечення на ухвали, що не підлягають оскарженню окремо від рішення суду, включаються до апеляційної скарги на рішення суду.

Пленум Верховного Суду України у п. 4 постанови «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» звертає увагу на необхідність апеляційного оскарження окремо від рішення суду ухвал суду першої інстанції, зазначених у ст. 293 ЦПК України, відповідно до буквального змісту кожного із пунктів. Зокрема, як відзначається в постанові, підлягає оскарженню ухвала про забезпечення позову, а не про відмову в забезпеченні; про відмову поновити пропущений процесуальний строк, а не про його поновлення; про визнання мирової угоди, а не про відмову в її визнанні тощо [5].

Певні обмеження допустимості апеляції окремих рішень, на думку В. В. Комарова, слугують підвищенню функціональної спроможності та ефективності діяльності апеляційних судів. Вчений відзначає, що забезпечене Конституцією України право на судовий захист та Європейською конвенцією з прав людини і основоположних свобод — право на справедливий суд не порушуються певними обмеженнями апеляції чи касації, оскільки заінтересованій особі надавалося право бути заслуханою в суді першої інстанції. При цьому пріоритетним визначає забезпечення функціональності судів, які б в іншому випадку були перевантажені судовими справами, у тому числі з малими вимогами та такими, що не мають принципового характеру [6, с. 204–205].

У науці цивільного процесуального права вченими-процесуалістами неодноразово, і цілком слушно, зверталась увага на існуючі правові колізії щодо можливості апеляційного оскарження, відповідно до ч. 4 ст. 135, ч. 2 ст. 211, ст. 397 ЦПК України, ухвали про забезпечення доказів, окремої ухвали, ухвали про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду або про відмову у задоволенні клопотання з цього питання і відсутності зазначених ухвал як об'єктів апеляційного оскарження у вичерпному переліку ухвал суду згідно з ч. 1 ст. 293 ЦПК України.

Роз'яснення з приводу оскарження вищезазначених ухвал надав Верховний Суд України у постанові «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» (п. 4), відповідно до якої ухвали, зазначені у ч. 4 ст. 135, ст. 211, 397 ЦПК України, також можуть бути оскаржені в апеляційному порядку.

Вважаємо за доцільне погодитися з О. В. Дем'яною, яка критично оцінюючи положення ст. 293 ЦПК України за неточності у законодавчих формулюваннях та не включення до даного переліку низки ухвал, пряма вказівка на можливість оскарження яких міститься в інших нормах ЦПК України, дійшла правильного висновку, що формування кола ухвал, які підлягають апеляційному оскарженню, не може бути довільним і повинно відповідати певним критеріям — можливість, необхідність та доцільність

оскарження [7, с. 10]. О. І. Антонюк зазначає, що суперечність у нормативному регулюванні права на апеляційне оскарження ухвал суду не сприяє реалізації права на судовий захист і має бути усунена шляхом розширення переліку ухвал, що підлягають апеляційному оскарженню окремо від рішень суду, а саме доповненням ч. 1 ст. 293 ЦПК України [8].

Неоднозначне застосування судами загальної юрисдикції положень ч. 1 ст. 293 ЦПК України щодо апеляційного оскарження судових ухвал внаслідок нечіткого зазначення у законі можливості їх оскарження обумовило необхідність офіційного тлумачення положень зазначеної статті Конституційним Судом України, що мало наслідком прийняття даним судом низки рішень з питань вичерпності ухвал, що підлягають оскарженню в апеляційному порядку [9].

Зокрема, Конституційний Суд України у рішенні від 27.01.2010 р. № 3-рп/2010 (п. 3.2.) відзначає, що положення ч. 2 ст. 293 ЦПК України слід розуміти так, що будь-яка ухвала суду підлягає перегляду в апеляційному порядку самостійно або разом з рішенням суду. Виходячи із системного аналізу положення п. 18 ч. 1 ст. 293 ЦПК України, ухвали про відмову у видачі дубліката виконавчого листа також підлягають апеляційному оскарженню як і ухвали про видачу дубліката виконавчого листа. Відсутність такої можливості може призвести до порушення конституційної засади судочинства — рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом. Принципове значення має висновок Конституційного Суду України, що у цивільному процесі апеляційному оскарженню підлягають ухвали за винятком випадків, коли таке оскарження заборонено законом.

Відповідно до ч. 1 ст. 389–11 ЦПК України, за результатами розгляду заяви про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду, суд постановляє ухвалу про видачу виконавчого листа або про відмову у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду. У даному аспекті науково-практичний інтерес представляють питання щодо можливості апеляційного оскарження ухвал суду про видачу та відмову у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду.

Зокрема, М. І. Балюк, Д. Д. Луспеник відзначають можливість оскарження в апеляційному порядку лише ухвали компетентного суду про відмову у видачі виконавчого документа [10, с. 466]. Висновок науковців відповідає приписам цивільного процесуального законодавства. А саме, відповідно до ч. 3 ст. 389–11 ЦПК України в апеляційному порядку може бути оскаржена сторонами ухвала суду про відмову у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду. Ухвала про видачу виконавчого листа, згідно з ч. 6 зазначеної статті, направляється сторонам протягом п'яти днів з дня її постановлення.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ також звертає увагу на відсутність підстав для висновків про те, що ухвала суду про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду підлягає апеляційному оскарженню. Виходячи з позиції даного суду, особа, щодо якої постановлено ухвалу про примусове

виконання рішення третейського суду (яка не оскаржується), не позбавлена права звернутися до компетентного суду з позовом про скасування рішення третейського суду. При задоволенні такого позову це буде підставою для подання заяви про визнання виконавчого листа таким, що не підлягає виконанню (п. 28–1 ч. 1 ст. 293 ЦПК України) [11].

У підтвердження обраної правової позиції щодо апеляційного оскарження ухвал за винятком випадків, коли таке оскарження заборонено законом, Конституційний Суд України у наступному своєму рішенні від 28.04.2010 р. № 12-рп/2010 (п. 2.2) дійшов висновку, що окремо від рішення суду можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали як про забезпечення позову і щодо скасування забезпечення позову, так і ухвали, якими відмовлено в забезпеченні позову і скасуванні забезпечення позову.

У рішенні від 08.07.2010 р. № 18-рп/2010 щодо офіційного тлумачення положення п. 12 ч. 1 ст. 293 ЦПК України Конституційний Суд України дійшов висновку, що апеляційному оскарженню підлягають як ухвали про роз'яснення рішення суду так і ухвали про відмову в його роз'ясненні. Відмова у реалізації такої можливості, як слушно відзначає суд, може призвести до порушення конституційних засад судочинства — рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, забезпечення апеляційного оскарження рішення суду.

В аспекті конституційного звернення щодо офіційного тлумачення положення п. 28 ч. 1 ст. 293 ЦПК України рішенням Конституційного Суду України від 02.11.2011 р. визначено, що апеляційному оскарженню окремо від рішення суду підлягають ухвали суду першої інстанції як щодо повороту виконання судового рішення, так і про відмову в задоволенні заяви щодо повороту виконання судового рішення. Ухвалюючи рішення, суд виходив з того, що особливістю ухвал суду щодо повороту виконання рішення є те, що вони приймаються на стадіях виконання судового рішення і оскаржити їх одночасно з рішенням суду неможливо.

Позиція Конституційного Суду України у питаннях вичерпності переліку ухвал суду першої інстанції, що підлягають оскарженню, отримала схвальні відгуки у правовій доктрині. Зокрема, Ю. Лобода відзначає, що заборона оскарження судових ухвал повинна бути прямо передбачена у процесуальному законодавстві стосовно кожного випадку, коли процесуальна дія суду оформлюється ухвалою. При цьому вчений звертає увагу на те, що у процесуальних законах необхідно передбачати не правило, а саме винятки, випадки неможливості оскарження ухвал [12].

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ в інформаційному листі щодо можливості оскарження окремо від рішення суду ухвал, перелічених у ч. 1 ст. 293 ЦПК України, від 12.07.2011 р. [13] інформував про необхідність обов'язкового виконання рішень Конституційного Суду України. Враховуючи логіку тлумачення Конституційним Судом України пунктів 2, 12, 18 ч. 1 ст. 293 ЦПК України, звернув увагу на необхідність застосування аналогічного підходу при вирішенні питання про прийняття до розгляду апеляційних скарг і щодо інших пунктів ч. 1 ст. 293 ЦПК України.

Підсумовуючи вищевикладене варто відзначити існуючу невирішеність та суперечливість як з теоретичної так і з практичної точок зору питань апеляційного оскарження окремо від рішення суду ухвал суду першої інстанції. Згідно з ч. 1 ст. 8 ЦПК України суд вирішує справи відповідно до Конституції України, законів України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Конституція України, що має найвищу юридичну силу і норми якої є нормами прямої дії, у п. 8 ч. 3 ст. 129 однією із засад здійснення судочинства визначила забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом. Оскільки Конституція України, як зазначено в її ст. 8, має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії, суди при розгляді конкретних справ мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з точки зору його відповідності Конституції і в усіх необхідних випадках застосовувати Конституцію як акт прямої дії [14]. Категоричність законодавця у ст. 293 ЦПК України та правова позиція Верховного Суду України з питань вичерпності переліку ухвал, що підлягають апеляційному оскарженню, на наш погляд, є передчасними та такими, що не відповідають приписам Основного Закону держави. Не є переконливими та достатньо аргументованими, як вбачається, і доктринальні підходи щодо доцільності певних обмежень допустимості апеляції окремих рішень, зокрема, в частині апеляційного оскарження ухвал суду першої інстанції. З урахуванням того, що суд не може відмовити у правосудді при наявності ущемлення прав і свобод громадян, вважаємо можливим підтримати доктринальні підходи щодо доцільності усунення наявних законодавчих прогалин у питаннях оскарження судових ухвал в апеляційному порядку шляхом розширення переліку таких ухвал у ч. 1 ст. 293 ЦПК України. Погоджуємося з позицією, що апеляційне оскарження судового рішення можливе у всіх випадках, крім тих, коли закон містить пряму заборону на таке оскарження.

Список літератури

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Р. М., Ярошенко П. П. та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води) від 25.12.1997 року № 9-зп [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97>.
2. Штелик С. П. Інстанційна організація системи судів загальної юрисдикції України: окремі проблеми теорії і практики / С. П. Штелик // Вісник Академії адвокатури України. — 2011. — № 3 (22). — С. 167-175.
3. Кучинська О. П. Чи доцільне обмеження права на оскарження рішень суду? / О. П. Кучинська, С. В. Глуценко // Вісник Академії адвокатури України. — 2010. — № 3 (19). — С. 137-141.
4. Кройтор В. А. Принцип забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду / В. А. Кройтор // Право і Безпека. — 2009. — № 1. — С. 198-205.
5. Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку : постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 № 12 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-08>.

6. Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.; за ред. В. В. Комарова. — Х. : Право, 2011. — 1352 с.
7. Дем'янова О. В. Оскарження ухвал в цивільному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. В. Дем'янова. — К., 2008. — 24 с.
8. Антонюк О. І. Особливості реалізації права на оскарження судових рішень у цивільному процесі України / О. І. Антонюк [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pchdu/2011_1/041.pdf.
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням гр. Заїченка В. Г. щодо офіційного тлумачення положення п. 18 ч. 1 ст. 293 ЦПК України у взаємозв'язку зі ст. 129 Конституції України (про апеляційне оскарження ухвал суду) від 27.01.2010 року № 3-рп/2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-10>; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням гр. Суботи А. А. щодо офіційного тлумачення положень п. 2 ч. 1 ст. 293 ЦПК України (справа про забезпечення апеляційного оскарження ухвал суду) від 28.04.2010 року № 12-рп/2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-10>; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням гр. Слободянюка І. І. щодо офіційного тлумачення положення п. 12 ч. 1 ст. 293 ЦПК України у взаємозв'язку з положеннями п.п. 2, 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України від 08.07.2010 року № 18-рп/2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-10> ; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням військової частини А 1080 щодо офіційного тлумачення положення п. 28 ч. 1 ст. 293 ЦПК України у взаємозв'язку з положеннями п.п. 2, 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України від 02.11.2011 року № 13-рп/2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-11>.
10. Балюк М. І. Практика застосування цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях). Коментарі, рекомендації, пропозиції / М. І. Балюк, Д. Д. Лупеник. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 708 с.
11. Про апеляційне оскарження ухвал суду про видачу/відмову у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду та їх розгляд : інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 27.09.2012 року № 10-1385/0/4-12 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/informacijni_listi.html.
12. Лобода Ю. Про обмеження конституційного права на оскарження судових ухвал у цивільному та господарському процесі [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2148>.
13. Щодо можливості оскарження окремо від рішення суду ухвал, перелічених у статті 293 Цивільного процесуального кодексу України : інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12.07.2011 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/informacijni_listi.html.
14. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 року № 9 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>.

Д. Ю. Цихоня

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
кафедра гражданского процесса
ул. С. Варламова, 9, Одесса, 65009, Украина

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОБ ОГРАНИЧЕНИИ ПРАВА АПЕЛЛЯЦИОННОГО ОБЖАЛОВАНИЯ

Резюме

Статья посвящена исследованию особенностей обжалования в апелляционном порядке определений суда первой инстанции. Основное внимание сосредоточено на проблематике ограничения права апелляционного обжалования в части обжалования судебных определений.

Ключевые слова: апелляционное производство, право апелляционного обжалования, ограничение права апелляционного обжалования, определения суда первой инстанции.

D. Ju. Tsykhonja

National University «Odessa Law Academy»,
The Department of Civil Procedure
S. Varlamova str., 9, Odessa, 65009, Ukraine

SOME QUESTIONS ABOUT LIMITATION OF THE RIGHT TO APPEAL

Summary

This article is dedicated to research the features of appeal the decisions, which were made by court of the first instance. The main attention is concentrated on the range of problems of limitation of the right to appeal, particularly about appeal of judicial decisions.

Key words: appeal, right to appeal, limitation of right to appeal, decisions of the court of the first instance.